

نسخه‌های نفیس تهیه کرد. تمام این سفرها را با هزینه شخصی و به تنهایی انجام داد. او با ده‌ها نفر از علما و محققین ارتباط داشت و کتابخانه و مؤسسات تحقیقاتی از تجارب گرانبهایش بهره می‌بردند. در سال ۱۳۸۵، همایش نکوداشت وی برگزار و کتاب «گرامی‌نامه» در پاسداشت شصت سال تلاش علمی و فرهنگی‌اش رونمایی شد. نیز در سال ۱۳۹۰، کتاب «عطار دانش» در تجلیل از وی منتشر شد. ده‌ها کتاب در زمینه‌های حدیث، نهج‌البلاغه، تاریخ و جغرافیا منتشر شده است. تنها کتاب «مسائید اهل بیت» وی در ۷۰ جلد است که همه را به تنهایی تألیف کرد و سپس تصحیح مطبعی و بعد از آن به چاپ رسانید و خود ناشر آن است. او برای نشر کتاب‌هایش، «نشر عطار» و برای تدوین تاریخ خراسان، «مرکز فرهنگی خراسان» را بنیاد نهاد و به تنهایی کار چندین مؤسسه علمی با ده‌ها کارمند و محقق را عملی ساخت. او برای تهیه «فرهنگ خراسان» با پای پیاده و سواره به تمام شهرها و روستاهای خراسان قدیم، از طوس و بلخ و بخارا و سمرقند و هرات و سبزوار و نیشابور گام نهاد و تمام کوه‌ها و رودها و دره‌ها و بیابان‌ها را درنوردید و همه را با چشم دید. مردی بود صاحب همت و تلاش و ذوق و سلیقه، در عین داشتن روحیه تقوا و عفاف و کفاف و قناعت و زهد و تواضع.

بزرگوار ابو معین سیدحسن حجت هاشمی) و سطوح عالیه را (به احتمال قوی) نزد حضرات: حاج سیداحمد مدرس یزدی، شیخ هاشم قزوینی و شیخ مجتبی قزوینی آموخت و پس از آن به درس آیت‌الله العظمی میلانی حاضر شد و بهره‌های فراوان برد و مورد توجه فراوان وی قرار گرفت. او در حوزه مشهد به مطالعه دقیق و عمیق شرح نهج‌البلاغه ابن ابی الحدید و بحارالانوار علامه مجلسی روی آورد و از همان جا به حدیث و تاریخ علاقه فراوان پیدا کرد و مطالعات و تحقیقات و نوشته‌های خود را بر این دو رشته متمرکز کرد. در آذرماه ۱۳۳۱ش به تهران آمد و به همکاری با استاد فرزانه میرزا علی‌اکبر غفاری در تصحیح متون پرداخت و راه خود را پیدا کرد و به تألیف و تصحیح و تحقیق روی آورد. او به شهر مقدس قم بسیار آمد و شد می‌نمود و در دروس استادان و مراجع شرکت می‌کرد و به‌ویژه با آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی و استاد علامه سید عبدالعزیز طباطبایی ارتباط عمیق و وثیق برقرار کرد و از راهنمایی‌ها و کتابخانه و نسخه‌های خطی ایشان فراوان استفاده و کتاب‌هایش مسند عبدالعظیم الحسنی و مسند الامام الرضا (علیه‌السلام) را تألیف و منتشر کرد. در تهران هم با آیت‌الله حاج میرزا خلیل کمره‌ای پیوند علمی مستحکم داشت. در سال ۱۳۴۳ش به نجف اشرف مهاجرت نمود و علاوه بر شرکت در دروس آیات عظام آقای حکیم و آقای خویی، به تحقیق و تألیف و ادامه کارهای خویش پرداخت و با علامه شیخ آقابزرگ تهرانی و علامه امینی ارتباط استوار داشت. ایشان به سفارش علامه امینی کار بر روی کتاب «تاج العروس» را آغاز کرد. در سال ۱۳۴۴ش با اخذ اجازات متعدد روایی از آیات عظام: خویی، حکیم و شیخ آقابزرگ تهرانی به تهران بازگشت و سفرهای تحقیقی خویش را به کشورهای متعدد چون هند، پاکستان، افغانستان، یمن، مصر، سوریه، لبنان، آلمان، ترکیه، روسیه، انگلیس، فرانسه، بلژیک، ازبکستان، تاجیکستان و ترکمنستان آغاز و از کتابخانه‌های بسیار بازدید و از نسخ خطی آنها فیش‌برداری و عکس‌برداری و ده‌ها تصویر از

ناصرالدین انصاری

درگذشتگان

حجت‌الاسلام و المسلمین عطار دی

محدث و مورخ بزرگ شیعه در عصر معاصر، حضرت مستطاب حجت‌الاسلام و المسلمین آقای حاج شیخ عزیزالله عطار دی قوچانی، یکی از نام‌آوران عرصه پژوهش و تحقیق بود.

فقید سعید در ۵ آذر ۱۳۰۷ش (۸ جمادی‌الثانی ۱۳۴۷ق) در روستای «بگلر» از توابع قوچان زاده شد. پنج ساله بود که به آموختن قرآن و سواد فارسی پرداخت و از کودکی با کتاب‌هایی مانند: معراج السعادة، ناسخ‌التواریخ، تاریخ معجم و شاهنامه فردوسی همدم و مونس شد. در ۱۴ سالگی به تحصیل علوم دینی روی آورد و در سال ۱۳۲۵ش رهسپار قوچان شد و در مدرسه عوضیه تحت تعلیم آیت‌الله شیخ ذبیح‌الله قوچانی قرار گرفت. در سال ۱۳۲۷ش به مشهد مقدس عزیمت کرد و در مدرسه بالاسرمبارک امام رضا (علیه‌السلام) و در حجره شیخ بهایی ساکن شد و ادبیات را نزد استاد ادیب نیشابوری (همراه با همدرس و هم‌مباحثه‌اش استاد

کتابهایش عبارتند از:

الف) آثار چاپی

۱. مسند الامام امیرالمؤمنین (علیه السلام) (۲۵ ج)
۲. مسند فاطمة الزهراء (علیها السلام)
۳. مسند الامام المجتبی (علیه السلام)
۴. مسند الامام الشهدی ابی عبدالله الحسین (علیه السلام) (۳ ج)
۵. مسند الامام السجاد (علیه السلام) (۲ ج)
۶. مسند الامام الباقر (علیه السلام) (۶ ج) که توسط استاد محمدرضا عطایی ترجمه شده است.
۷. مسند الامام الصادق (علیه السلام) (۲۲ ج)
۸. مسند الامام کاظم (علیه السلام) (۳ ج) که توسط آقای محمدرضا عطایی ترجمه شده است.
۹. مسند الامام الرضا (علیه السلام) (۲ ج)
۱۰. مسند الامام الجواد (علیه السلام)
۱۱. مسند الامام الهادی (علیه السلام)
۱۲. مسند الامام العسکری (علیه السلام)
۱۳. اخبار الامام المهدي (علیه السلام)
۱۴. عبدالعظیم الحسنی، حیات و مسنده
۱۵. زندگانی حضرت عبدالعظیم حسنی و مسند او
۱۶. اخبار و آثار امام رضا (علیه السلام) (۲ ج)
۱۷. راویان و یاران امام رضا (علیه السلام)
۱۸. ادعیه و زیارات مرویه از امام رضا (علیه السلام)
۱۹. جوامع الحکم یا سخنان کوتاه امام رضا (علیه السلام)
۲۰. تاریخ آستان قدس رضوی (۲ ج)
۲۱. تاریخ مشهد مقدس
۲۲. فرزندان و برادران امام کاظم (علیه السلام)
۲۳. تصحیح: نهج البلاغه (بر مبنای نسخ قرن پنجم و ششم)
۲۴. امیرالمؤمنین و نهج البلاغه
۲۵. اجازات و اسناد نهج البلاغه
۲۶. پاسخ به معاندان نهج البلاغه
۲۷. علمای خراسان و نهج البلاغه

۲۸. الشریف الرضی، مؤلف نهج البلاغه
  ۲۹. گردآورندگان سخنان امیرالمؤمنین (علیه السلام) قبل از سیدرضی
  ۳۰. گوهر خاندان امامت (زندگانی سیده نفیسه)
  ۳۱. مشایخ فقه و حدیث در جماران، کلین و دَرَشْت
  ۳۲. سیری در کتابخانه های هند و پاکستان
  ۳۳. الرجال فی تاج العروس (۴ ج)
  ۳۴. غریب الحدیث فی تاج العروس
  ۳۵. معجم البلاد و الامکنة المستخرجة من تاج العروس (۲ ج)
  ۳۶. اللغات الفارسیة المعربة فی تاج العروس
  ۳۷. مفتاح تفسیر گازر (فهرست تفسیر جلاء الازدهان و جلاء الاحزان)، نوشته ابوالمحاسن جرجانی
  ۳۸. فرهنگ خراسان (۷ ج)
  ۳۹. مخطوطات فارسی در مدینه منوره
  ۴۰. آثار علمای خراسان در کتابخانه های جهان
  ۴۱. هارون الرشید، حیات و سیرته
  ۴۲. المأمون عبدالله بن هارون، حیات و سیرته
  ۴۳. ایمان و کفر (ترجمه جلد ۱۵ بحار الانوار)
  ۴۴. چهره خونین حسین سیدالشهداء (علیه السلام) (ترجمه مقتل الحسین مقرر)
  ۴۵. رهبرانقلاب خونین کوفه، زید بن علی بن الحسین (ترجمه زید الشهدی)، سید عبدالرزاق مقرر
  ۴۶. زندگی چهارده معصوم (ترجمه «اعلام الوری» امین الاسلام طبرسی)
  ۴۷. ترجمه الغارات و شرح حال اعلام آن (از ابوهلال ثقفی)
  ۴۸. ترجمه المواعظ (شیخ صدوق)
  ۴۹. ترجمه مشکوة الانوار (علی بن حسن طبرسی)
  ۵۰. اندرز به هواداران معاویه (ترجمه «النصایح الکافیة لمن يتولى معاوية» از محمد بن عقیل حضرمی)
  ۵۱. تصحیح: اعلام نهج البلاغه علی بن ناصر سرخسی
  ۵۲. تصحیح: منهاج البراعة فی شرح نهج البلاغه قطب الدین راوندی
  ۵۳. تصحیح: حدائق الحقائق فی شرح نهج البلاغه قطب الدین کبیری
  ۵۴. تصحیح: شرح نهج البلاغه از یکی از علمای قرن ششم
  ۵۵. مقدمه بر استناد نهج البلاغه امتیاز علی خان عرشی هندی
  ۵۶. تصحیح التدوین فی اخبار قزوین عبدالکریم رافعی قزوینی
  ۵۷. تصحیح جغرافیای نیمروز ذوالفقار کرمانی (۴ ج)
  ۵۸. تصحیح کلمات مکنونه ملا محسن فیض کاشانی
  ۵۹. روایت عشق (زندگی نامه خودنوشت)
  ۶۰. حدیث کساء از طرق اهل سنت (ترجمه «حدیث الكساء عند اهل السنة» از سیدمرتضی عسکری)
- ### ب) آثار غیر چاپی
۱. تاریخ خراسان
  ۲. تاریخ بجزستان
  ۳. موسوعة الشيعة الامامية
  ۴. اللغات الفارسیة فی الحدیث و الادب
  ۵. اللغات الفارسیة فی تاج العروس
  ۶. مصادر تاج العروس
  ۷. کتاب ما روی عنهما (الباقر و الصادق (علیهما السلام))
  ۸. کتاب المضمرة و المرفوعات
  ۹. فرهنگ خراسان (۵۰ ج)
  ۱۰. جغرافیای خراسان
  ۱۱. فرهنگ سیستان و بلوچستان
  ۱۲. فرهنگ جغرافیای شاهنامه
  ۱۳. اعلام شاهنامه
  ۱۴. حکمت و ادب در شاهنامه
  ۱۵. خدانشناسی و دین در شاهنامه
  ۱۶. لغات عربی در شاهنامه
  ۱۷. زن در شاهنامه
  ۱۸. سفرنامه عطاردی
  ۱۹. العطار دیون فی التاریخ
  ۲۰. تاریخ فرهنگی و سیاسی خبوشان (فوجان)
  ۲۱. دعبل الخزاعی، شاعر اهل بیت (علیهم السلام)

انقلاب اسلامی از سوی امام به مناصب مختلف و مشاغل حساس دستگاه از جمله: عضو فقهای شورای نگهبان، عضو شورای بازنگری قانون اساسی (۱۳۶۸)، عضو مجمع تشخیص مصلحت نظام، عضو هیئت نمایندگی امام در دانشگاه‌های کشور (به همراه حضرات آیات: احمد جنتی و عباس محفوظی) و رئیس هیأت عفو حضرت امام و پس از وفات امام، رئیس دیوان عالی کشور و عضو مجلس خبرگان رهبری از استان تهران (سه دوره متوالی) بود و افزون بر این همه کار در دستگاه‌های مختلف، از کارهای علمی اش غافل نبود و در تهران به تدریس خارج فقه و اصول و تفسیر و فلسفه و تألیف کتاب‌های فراوان همت گمارد و آثار بسیار پدید آورد. همچنین موفق شد مسجدی زیبا و باشکوه در زادگاهش - روستای دعوی سرا - بنیاد نهد که در طول سال، نماز جماعت و مجالس دینی در آن برپاست و خود هم در طول سال، چند روزی در آنجا اقدام به برپایی مجالس دینی و سخنرانی می‌نمود.

آثار آن مرحوم عبارتند از:

الف) آثار چاپی

۱. المعاد فی الكتاب و السنة
۲. الامامة و الخلافة فی الكتاب و السنة
۳. حدیث الطلب و الارادة
۴. تکملة شوارق الالهام (نوشته فیاض لاهیجی)

خانه حاج محمدجعفر دعوی سرابی زاده شد و پس از نوجوانی در ۱۳۲۳ش رهسپار رودسر شد و در معیت دوست گرمی اش آیت‌الله حاج شیخ عباس محفوظی، نزد مرحوم آیت‌الله حاج سیدمحمدهادی روحانی مقدمات علوم دینی را فراگرفت و در ۱۳۲۵ش به قم مهاجرت کرد و ادبیات و سطوح را نزد حضرات آیات: شیخ ابوالقاسم نحوی (ادبیات)، شیخ علی‌رضا ممجد لنگرودی (منطق)، شهید صدوقی و سیدعبدلوهاب بتولی گیلانی (قوانین)، سیدمحمدتقی درچه‌ای و میرزا علی مشکینی (شرح لمعه)، حاج شیخ مرتضی حائری و حاج شیخ محمدتقی بهجت (مکاسب)، شیخ عبدالجواد اصفهانی و حاج شیخ حسینعلی منتظری (رسائل)، سید محمدباقر سلطانی طباطبایی و شیخ عبدالحسین فقیهی گیلانی (کفایه) آموخت و پس از آن به دروس خارج آیات عظام: آقای بروجردی (بحثهای طهارت و صلاة و قضا)، امام خمینی (ده سال اصول)، محقق داماد (فقه و اصول)، میرزا هاشم آملی (اصول)، سیدمرتضی لنگرودی (اصول) و دروس فلسفه آیت‌الله منتظری و دروس تفسیر و فلسفه علامه طباطبایی و مجالس اخلاقی مرحوم حاج آقا حسین فاطمی قمی حاضر شد و مبانی علمی اش را استوار ساخت. او علاوه بر تحصیل، به تدریس سطوح عالییه پرداخت و در شمار یکی از اساتید حوزه علمیه قم درآمد.

او سال‌ها در ایام تبلیغی و تعطیلی حوزه علمیه قم به زادگاهش می‌رفت و در مسجد قاسم‌زاده به ارشاد مؤمنین و نشر معالم دین می‌پرداخت و مردم بسیار از اطراف و اکناف رودسر و روستاهای اطراف به منبرش حاضر می‌شدند و از سخنانش بهره می‌بردند. او پیش از پیروزی انقلاب

اسلامی، یکی از اعضای مؤثر و فعال «جامعه مدرسین حوزه علمیه قم» بود که نامش در ذیل اعلامیه‌های علما و استادان حوزه علمیه رژیم دیده می‌شد و از هر فرصتی برای نشر و گسترش پیام و مرام امام خمینی بهره می‌برد. او چند بار گرفتار ساواک و بازداشت شد. او پس از پیروزی

۲۲. شعرای تهران از قرن هفتم تا قرن دوازدهم
۲۳. شرحی بر روضة الانوار سروش اصفهانی (مقتل امام حسین (علیه السلام))

۲۴. حاکمان خراسان از صدر اسلام تا طاهر بن عبدالله

۲۵. اصحاب رسول اکرم و تابعان و اتباع در خراسان

سرانجام آن عالم بزرگوار، پس از عمری سرشار و پر بار در ۸۶ سالگی در شامگاه روز جمعه ۳ مرداد ۱۳۹۳ش (۲۷ رمضان المبارک ۱۴۳۵ق) چشم از جهان فرو بست و پیکر پاکش صبح روز یکشنبه در مشهد مقدس تشییع و پس از نماز آیت‌الله سیدجعفر سیدان، در مقبره امین الاسلام طبرسی به خاک سپرده شد و در غم فقدانش، پیام‌های تسلیت بسیار از سوی مراجع معظم تقلید و شخصیت‌ها و نهادهای مختلف صادر شد. مقام معظم رهبری در پیام تسلیت خویش فرمود:

بسم الله الرحمن الرحيم

درگذشت عالم پارسا و متبع مرحوم مغفور حجت‌الاسلام و المسلمین آقای حاج شیخ عزیزالله عطاردی قوچانی (رحمت‌الله علیه) را به خاندان مکرم و بازماندگان آن مرحوم و همه علاقه‌مندان و مستفیدان از ثمرات علمی ایشان که پهنه گسترده‌ای از تاریخ و حدیث و تراجم و کتاب‌شناسی را در بر می‌گیرد، تسلیت عرض می‌کنم و رحمت و مغفرت الهی را برای آن مرحوم مسئلت می‌نمایم.

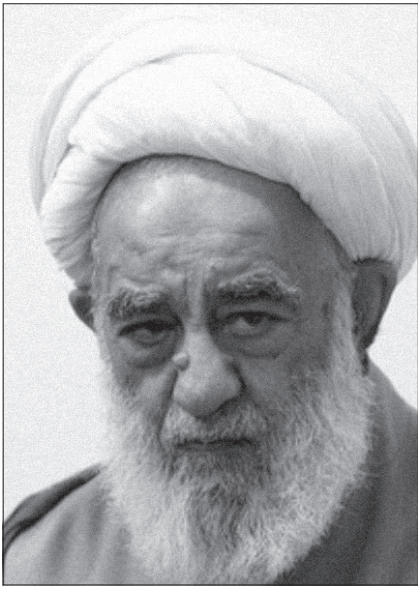
سیدعلی خامنه‌ای

۴ مرداد ۱۳۹۳

آیت‌الله محمدی گیلانی

حضرت آیت‌الله آقای حاج شیخ محمد محمدی گیلانی از استادان مشهور حوزه علمیه قم و از ارکان نظام قضایی جمهوری اسلامی ایران بود.

فقیه سعید در ۱۳۴۷ق (۱۳۰۷ش) در روستای «دعوی سرا»، در جوار رودخانه پرآب و خروشان «پل رود» در مسیر جاده رودسر - رامسر، در

شب‌زنده‌دار (فرزندش) از مجالس درس وی بهره بردند.

او سالیان فراوان در ایام تبلیغی محرم و صفر و ماه رمضان و تابستان به زادگاهش می‌رفت و در امام‌زاده ابراهیم به اقامه جماعت و سخنرانی و تفسیر قرآن می‌پرداخت و نقش بارز و چشمگیری در هدایت و روشننگری جوانان و مردم شهر داشت. در سال‌های پیش از پیروزی انقلاب اسلامی، مروج و مبلغ نام و مرام امام خمینی بود و نامش ذیل تمامی اعلامیه‌های استادان و علمای حوزه علمیه قم علیه رژیم دیده می‌شد و در قم جزو هیئت استفتای امام بود. او آینه تمام‌نمای اخلاق و رفتار و کردار استادانش بود. آن مرحوم در برآوردن نیازهای مردم کوشش بسیار می‌کرد و در نعمت و بهره‌ای که نصیبش می‌شد، نیازمندان را سهیم می‌کرد و در راه تشکیل و تأمین خانواده‌ها بسیار می‌کوشید.

آیت‌الله کریمی جهرمی درباره ایشان می‌نویسد: «عبد صالح و خالص پروردگار، حصرت آیت‌الله شب‌زنده‌دار از جمله علمای صالحین است. او نمونه‌ای از علمای سلف است که پیشروی‌های مادی و حرکت‌های قهری جامعه بر سمت و سوی مادیات و مسابقه مردم زمان ما در تشریفات و تعینات زندگی، او را از حرکت به سوی خدا

آیت‌الله شب‌زنده‌دار

اسوه اخلاق و فضیلت، حضرت مستطاب آیت‌الله آقای حاج شیخ حسین شب‌زنده‌دار جهرمی یکی از علمای مشهور حوزه علمیه قم بود.

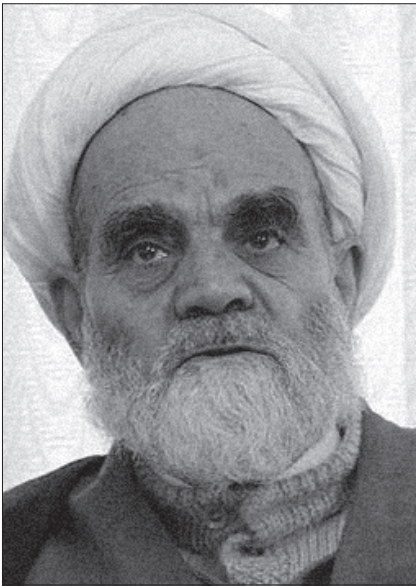
فقید سعید در ۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ق (۲۹ اسفند ۱۳۰۷ش)، در جهرم (۸۰ کیلومتری شیراز) زاده شد و در اوآن نوجوانی به تحصیل علوم دینی همت گماشت و نزد استادانی مانند حضرات آقایان: شیخ عطاءالله حقدان، سیدحسین شریعتمداری، سیدحسن موسوی نائینی، شیخ علی اکبر ناصری و به‌ویژه آیت‌الله حاج سیدابراهیم حق‌شناس، ادبیات و سطوح را آموخت. سپس به شیراز رفت و ادامه سطوح را نزد حضرات آیات: شیخ ابوالحسن حدائق، شیخ محمدجواد دارابی، سیدعبدالعلی آیت‌اللهی و آیت‌الله شیخ بهاءالدین محلاتی آموخت و در سال ۱۳۲۵ش رهسپار قم شد. سطوح عالی‌ه را از حضرات آیات: شهید صدوقی، شیخ مرتضی حائری، سیدرضا صدر، سیدرضا بهاء‌الدینی، میرزا محمد مجاهدی، شیخ عبدالجواد جبل عاملی اصفهانی، شیخ عبدالرزاق قائینی و سیدمحمدباقر سلطانی فراگرفت و شرح تجرید و شوارق را از آیت‌الله حاج سیداحمد خوانساری و تفسیر را از آیت‌الله علامه طباطبایی و دروس عالی فقه و اصول را هم از آیات عظام: آقای بروجردی، امام خمینی، آقای گلیپایگانی، محقق داماد، آقای اراکی و شیخ عباسعلی شاهرودی آموخت و تقریرات دروس ایشان را نگاشت و هم‌زمان به تألیف و تدریس و تبلیغ دین پرداخت و نامش در زمره استادان و فضلاء حوزه علمیه قم طنین افکند. وی در مجلات مختلف حوزه علمیه قم مانند مکتب اسلام و مکتب تشیّع مقالات متعدد نگاشت و به تدریس سطوح عالی‌ه و تفسیر و اخلاق پرداخت. شاگردانی مانند حضرات آقایان: هاشمی رفسنجانی، طاهری خرم‌آبادی، کریمی جهرمی، دری نجف‌آبادی، محمدجعفر امامی، محمدرضا آشتیانی، محمدعلی شرعی، سیدجمال‌الدین دین‌پور، محمدجواد فاضل، علیرضا اسلامیان (دامادش) و محمدمهدی

۵. عصمة الانبياء
۶. قضا و قضاوت در اسلام
۷. حقوق کیفری در اسلام
۸. قرآن و سنن الهی در اجتماع بشر
۹. درس‌های اخلاق اسلامی
۱۰. سروش قلم (مجموعه مقالات فارسی و عربی)
۱۱. تفسیر مناجات شعبانیه
۱۲. تفسیر زیارت امین‌الله
۱۳. شرح زیارت وارث
۱۴. شرح زیارت اربعین
۱۵. ترجمه و تفسیر الهیات شفا
۱۶. امام راحل و فقه سنتی
۱۷. اسم مستأثر در وصیت امام زعیم اکبر
۱۸. خلق جدید پایان ناپذیر (ترجمه رساله «قوه و فعل» علامه طباطبایی)
۱۹. احتکار و قیمت‌گذاری (ترجمه رساله «الاحتکار و لتسعیر» آیت‌الله منتظری)
۲۰. در سایه حکمت (ترجمه و شرح گزیده‌ای از سخنان امیرالمؤمنین (علیه السلام))

ب) کتاب‌های غیر چاپی

۱. حاشیه بر اسفار
  ۲. حاشیه بر فصوص
  ۳. حاشیه بر کفایه
  ۴. حاشیه بر شرح منظومه
  ۵. حاشیه بر قانون بوعلی^۱
- سرانجام آن مرحوم در پی بیماری ریوی و در ۸۶ سالگی در روز چهارشنبه ۱۸ تیرماه ۱۳۹۳ش (۱۱ رمضان المبارک ۱۴۳۵ق) بدرود حیات گفت و پیکر پاکش روز پنجشنبه ۱۲ رمضان در قم تشییع و پس از نماز حضرت آیت‌الله سبحانی بر آن، مقابل مسجد بالاسر حرم حضرت معصومه (علیها سلام) به خاک سپرده شد. در غم فقدان سه روز عزای عمومی در استان گیلان اعلام و پیام‌های تسلیت متعدد از سوی مقامات سیاسی نظام صادر شد.

۱. گلشن ایران، ج ۷، ص ۵۰۸ - ۵۲۰

سال ۱۳۵۳ش زندانی و مدرسه حاج شهباز خان هم تعطیل شد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، از سوی امام به همراه مرحوم آیت الله حاج شیخ مجتبی حاج آخوند به سرپرستی مدارس علمیه کرمانشاه برگزیده شد و احیاء، تعمیر و تجدید بنای مدارس را و جبهه همت خود نمود و پس از شهادت آیت الله اشرفی اصفهانی. امام جمعه شهید کرمانشاه. و در ۱۳۶۲ش از سوی امام به امامت جمعه و نمایندگی امام در کرمانشاه برگزیده شد. او مصلاهی امام خمینی را هم بنیان نهاد و در نخستین دوره و سومین دوره مجلس خبرگان رهبری از سوی مردم استان کرمانشاه به نمایندگی این مجلس برگزیده شد. وی در ۱۳۸۵ش از امامت جمعه شهر استعفا داد و تنها به اقامه جماعت و تدریس سطوح عالی به بسنده کرد و سالیان فراوان به خدمت به مردم شریف استان پرداخت تا آنکه در ۸۲ سالگی و در روز سه شنبه ۶ خرداد ۱۳۹۳ (۲۶ رجب الخیر ۱۴۳۵ق) چشم از جهان فروبست. بعد از درگذشت او سه روز در استان کرمانشاه عزای عمومی اعلام و پیکر پاکش روز پنجشنبه با حضور هزار نفر از مردم شیعه و سنی استان، تشییع شد و پس از نماز حجت الاسلام والمسلمین آقای علما بر آن و در کنار مصلاهی امام خمینی به خاک سپرده شد.

۸. دو مقاله درباره شخصیت آیت الله العظمی سید عبدالحسین لاری و آیت الله سید ابراهیم حق شناس
 ۹. حاشیه بر مفاتیح الغیب فخر رازی که نسخه آن در کتابخانه مرحوم آیت الله حق شناس است.
 سرانجام آن مرحوم پس از چند ماه بیماری، در ۸۵ سالگی در صبح روز شنبه ۲۸ رمضان المبارک ۱۴۳۵ ق (۵ مرداد ۱۳۹۳ش) چشم از جهان فروبست و پیکر پاکش روز یکشنبه ۲۹ رمضان، تشییع و پس از نماز آیت الله العظمی مکارم شیرازی در مسجد شهید مطهری حرم حضرت فاطمه معصومه (علیها سلام) به خاک سپرده شد و در غم فقدانش پیام های تسلیت فراوان از سوی مراجع تقلید و شخصیت های سیاسی نظام صادر شد.

آیت الله معصومی زرنندی

حضرت مستطاب آیت الله حاج شیخ محمدحسین معصومی زرنندی، یکی از علمای نامی استان کرمانشاه بود. فقید سعید در سال ۱۳۵۱ق (۱۳۱۱ش) در روستای امیرآباد از توابع زرنندیه ساوه در خانه حاج علی اکبر معروف به حاج مقدس زاده شد و پس از نوجوانی به حوزه علمیه قم آمد و دروس سطح را نزد استادانی مانند حضرات آیات: شیخ محمد فکور یزدی، سیدرضا صدر، میرزا علی اصغر اشعری قمی و سید محمدباقر طباطبایی سلطانی آموخت و پس از آن به دروس خارج آیات عظام: آقای بروجردی (۳ سال)، امام خمینی (۸ سال فقه و اصول)، حاج شیخ محمدعلی اراکی و دروس فلسفه و تفسیر حاج آقا رضا صدر و علامه طباطبایی حاضر شد و بهره های فراوان برد. او علاوه بر تحصیل، به تدریس سطوح و تبلیغ دین پرداخت. در سال ۱۳۴۳ش به دعوت علمای کرمانشاه به آن شهر عزیمت نمود و به تدریس در مدرسه حاج شهباز خان و اقامه جماعت در مسجد حاج شهباز خان پرداخت و همزمان به مبارزه علیه رژیم پرداخت و چند بار دستگیر و در

و معنویات، ساده زیستی و زهد، مناعت طبع و ایثار و حسن خلق و مکرمت های اخلاقی بازنداشت و همراه با اعتقاد کامل به معتقدات دینی خود، به راه خویش ادامه داد. به حق، او انسانی خدادوست، خداجو، خداپرست و معتقد به مبانی و به جهان ابدیت است. طلب علم و تدریس و محراب و منبر و استادی در حوزه علمیه قم برای او حجاب نشد و این عناوین را ابزار دانست و هدف اصلی و عمده خود را خدا و جلب رضای حق و خدمت به آستان مقدس حضرت بقیة الله الاعظم امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) قرارداد. او که از آغاز کار دلداده علم و دانش و کسب فضائل بود، با هر یک از علمای بزرگوار جهرم به نوعی خود را مرتبط کرده و از کمالات آنان بهره گرفت. در شیراز با شخصیت گران قدر، معنوی و روحانی حضرت آیت الله حاج شیخ ابوالحسن حدائق آشنا و بهره های فراوانی از او برد. وقتی به قم مشرف شد، در طول سال های تحصیل و در مسیر تهذیب نفس، خداوند موفقیت هایی به ایشان داد که در علمیت و فضل جلوه نمود و در کنار آن، تهذیب و صفای دل و جان و تقید به آداب شرع، ملکه تقوا در وجودشان نفوذ کرد و مورد توجه دوستان و آشنایان قرار گرفت»^۲.

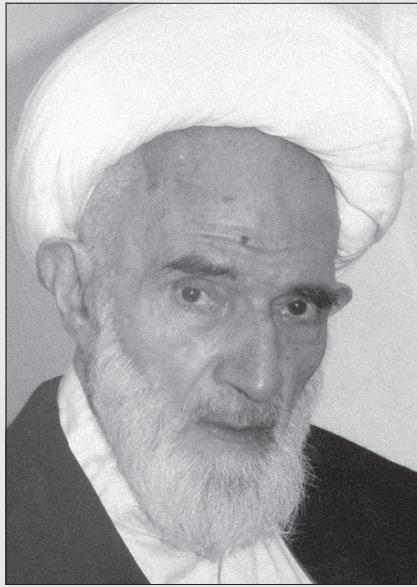
برخی از آثار آن مرحوم عبارتند از:

۱. تقریرات دروس اصول امام خمینی
۲. شرح دعای مکارم الاخلاق
۳. امامت و معاد
۴. درس های اخلاق (به صورت جزوات، تکثیر گردیده است.)
۵. مجموعه مقالات در مجلات مکتب اسلام، مکتب تشیع، معارف جعفری و مجله کتابخانه مسجد اعظم
۶. حاشیه بر مجمع البیان
۷. حاشیه بر المیزان

۲. گلشن ابرار، ج ۸، ص ۵۱۳ و ۵۱۴ (مقاله حبیب الله سلمانی آرائی)

آیت الله فشارکی

حضرت مستطاب آیت الله آقای حاج شیخ رحمت الله فشارکی، یکی از علما و ادبا و مدرسان بزرگ حوزه علمیه قم بود. معظم له در سال ۱۳۴۴ق (۱۳۰۴ش)، در فشارک اصفهان در خانه ملا حیدرعلی زاده شد و پس از خواندن دروس جدید از مشهد مقدس مشرف شد و در مدرسه نواب سکونت گزید. ادبیات عرب را به خوبی آموخت و تدریس آن را هم برعهده گرفت که از جمله شاگردان وی، مقام معظم رهبری حضرت آیت الله خامنه‌ای و استاد محمدرضا حکیمی بوده است. و سطوح عالی‌تر را هم در محضر استادان عالیقدری همچون حضرات آیات: حاج سیداحمد یزدی، حاج شیخ مجتبی قزوینی و حاج شیخ هاشم قزوینی فراگرفت و پس از سالیانی چند به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و پس از فراگیری کفایه از محضر آیت الله سلطانی طباطبایی، از محضر آیات عظام: آقای بروجردی، امام خمینی، شریعتمداری، گلپایگانی و مرعشی نجفی بهره‌های فراوان برد و به تدریس سطوح و ادبیات هم پرداخت و در این فن، گوی سبقت از همگان ربود و سکه تدریس ادبیات به نام وی خورد و شاگردان فراوان پرورش داد که از جمله آنان حضرات آقایان: سیدمحسن خرازی، رضا استادی، هاشمی رفسنجانی، محمدی ری شهری، دری نجف‌آبادی، محسنی گرگانی، سیداحمد خاتمی، سیدهاشم حسینی بوشهری و رضا مختاری بوده‌اند. او افزون بر تحصیل و تدریس، به تبلیغ دین و احداث بناهای خیریه در زادگاهش پرداخت و در آبادانی منطقه سمیرم و فشارک زحمات فراوان کشید که ذکر خیرایشان در آن منطقه زبانه همگان است. وی مؤسس حوزه علمیه سمیرم بود و بسیاری از روحانیون شهر به عنایت و توجه ایشان دروادی روحانیت قدم نهادند. از جمله کارهای وی در آن منطقه، کمک و همیاری و همفکری در ساخت مسجد فشارکی‌ها (شهدا) در اصفهان، ساخت مسجد ریحان آباد در ورامین و بازسازی حسینیه فشارک بوده است.

سرانجام آن مرحوم پس از حدود ۷۰ سال تدریس و تعلیم و تحصیل در ۹۰ سالگی و در روز چهارشنبه ۲۱ خرداد ۱۳۹۳ش (۱۳ شعبان المعظم ۱۴۳۵ق) چشم از جهان فروبست و پیکر پاکش روز جمعه، ۲۳ خرداد تشییع و پس از نماز حضرت آیت الله مکارم شیرازی بر آن، در مقبره شهید مفتاح صحن امام رضا (علیه السلام) حرم حضرت معصومه (علیها سلام) به خاک سپرده شد و در غم فقدانش پیام‌های تسلیت متعدد از سوی بزرگان صادر شد.

آیت الله شریعت فلاورجانی

حضرت آقای حاج شیخ صفرعلی شریعت فلاورجانی یکی از استادان حوزه علمیه قم بود. فقید سعید در سال ۱۳۱۵ش (۱۳۵۵ق) در فلاورجان اصفهان در بیت علم و فضیلت زاده شد. پدرش مرحوم حجت الاسلام حاج شیخ محمدحسن فلاورجانی از علمای شهر بود. آن مرحوم تحصیلات خود را نزد حضرات آیات: شیخ محمدحسن عالم نجف‌آبادی، سیدحسین خادمی، شیخ علی مشکات و شیخ احمد فیاض آغاز کرد و سطوح عالی‌تر را به پایان رسانید و برای تحصیل خارج فقه و اصول به قم آمد و سالیان فراوان در دروس آیات عظام: آقای بروجردی، امام خمینی، محقق داماد و حاج شیخ مرتضی

حائری شرکت کرد و مبانی علمی‌اش را استوار ساخت و همزمان به تدریس سطوح عالی‌تر و تبلیغ دین و خدمات بسیار در زادگاهش، مانند تأسیس مساجد، حسینیه‌ها و حوزه علمیه امام خمینی پرداخت. وی پیش از پیروزی انقلاب اسلامی به ترویج و تبلیغ نام و مرام امام خمینی در منطقه خویش پرداخت و چند بار از سوی حکومت نظامی اصفهان بازداشت شد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، به تأسیس کمیته انقلاب اسلامی فلاورجان و حفظ امنیت شهر پرداخت و در سال ۱۳۵۸ش به امامت جمعه شهر برگزیده شد و در ایام جنگ نقش اساسی در بسیج و تجهیز و تشویق رزمندگان اسلام داشت و بارها به جبهه‌های نبرد شتافت و فرزندش شهید محمد شریعت هم در عملیات کربلای ۴ به خیل شهیدان انقلاب اسلامی پیوست. وی عالمی خوش اخلاق، خوش برخورد، متواضع و ساده‌زیست بود. او در زادگاهش، در سال ۱۳۶۳ش حوزه علمیه امام خمینی را تأسیس کرد و ده‌ها طلبه برادر و خواهر را تربیت کرد و به حوزه‌های علمیه قم و اصفهان فرستاد. آن مرحوم دو دوره کاندیدای مجلس خبرگان رهبری از استان اصفهان بود از وی نوشتارهایی در فقه و اصول (اعم از تألیف و تقریر) بازمانده است.

سرانجام آن مرحوم در ۸۰ سالگی و در پی بیماری کلیوی و در صبح روز پنج‌شنبه ۲۵ اردیبهشت

خرداد ۱۳۹۳ ش (۱۲ شعبان المعظم ۱۴۳۵ ق) چشم از جهان فروبست و پیکر پاکش به فلاورجان انتقال داده شد و پس از تشییع باشکوه در گلزار شهدای فلاورجان به خاک سپرده شد.

۱۳۹۳ (۱۵ رجب الخیر ۱۴۳۵ ق) چشم از جهان فروبست و پیکر پاکش به فلاورجان انتقال داده شد و پس از تشییع باشکوه در گلزار شهدای فلاورجان به خاک سپرده شد.

حجت الاسلام و المسلمین جلیلی

حضرت مستطاب حجت الاسلام و المسلمین حاج شیخ خلیل جلیلی تبریزی، یکی از استادان حوزه علمیه قم بود.

فقیه سعید در سال ۱۳۲۰ ش (۱۳۶۰ ق) در روستای «اندریان» از توابع دیزمار شهرستان ورزقان تبریز زاده شد. تحصیلات نخستین را در محضر عمویش حجت الاسلام حاج میرزا عباس هاشم زاده آغاز کرد و در ۱۳۳۸ ش به اتفاق برادر بزرگترش حجت الاسلام و المسلمین حاج میرزا حسین جلیلی به تبریز آمد و در مدرسه حسن پاشا تحصیل علوم دینی را آغاز کرد و پس از چند سال، رهسپار قم شد و سطوح عالی را نزد حضرات آیات: میرزا باقر مرندی، فاضل لنکرانی، سید یوسف مدنی تبریزی، سید ابوالفضل موسوی تبریزی، شیخ مصطفی اعتمادی، میرزا کریم ملایی تبریزی، شیخ عبدالله جوادی آملی و حسن زاده آملی فرا گرفت و بر کتاب‌های سطوح مسلط شد و علاوه بر تحصیل، به تدریس هم روی آورد و شاگردانی پرورش داد. سپس به درس خارج آیات عظام: گلپایگانی، مرعشی نجفی و سید محمد شیرازی حاضر شد و مبنای علمی‌اش را استوار ساخت و حدود چهل سال به تحصیل و تدریس و تبلیغ دین و تألیف اشتغال داشت. وی عالمی سخت‌کوش بود که روزانه چند کتاب را درس می‌داد و خوش‌سخن، خوش‌برخورد، فروتن و متواضع بود.

آثارش عبارتند از:

جامع الشتات (کشکول) (۲ ج)

شرح کشف المراد (بخش الهیات)

شرح مکاسب

آن مرحوم در ۷۳ سالگی، در روز سه‌شنبه ۲۰